

ข่าวลือ...ไม่จริงแต่ก็ไม่ลวง?: ทบทวนบทบาทข่าวลือในฐานะอาวุธของคนอำนาจน้อย

วิศวัศ ปัญญาวงศ์สถาพร¹

บทคัดย่อ

การศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ที่การสื่อสารข่าวลือบนแพลตฟอร์มดิจิทัล อาจเป็นตัวแปรหนึ่งที่ส่งเสริมให้คนชายขอบอำนาจสามารถนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคม อย่างไรก็ตาม หลายคนยังสงสัยต่อข้อสรุปนี้ เพราะเชื่อว่าข่าวลือไม่น่าเชื่อถือ และหน่วยงานราชการมีหน้าที่ “กำจัด” มันออกจากระบบการสื่อสาร

บทความชิ้นนี้มีจุดประสงค์เพื่อทบทวนบทบาทของข่าวลือ (จริงเท็จ ก้าวร้าว หรืออื่นๆ) โดยย้อนกลับไปดูการศึกษาเรื่องข่าวลือในอดีต ทำความเข้าใจวงจรชีวิตของข่าวลือ และปิดท้ายด้วยนำเสนอกรณีศึกษา “บ้านบุปรด” เพื่อเปิดการมองข่าวลือใหม่ในฐานะอาวุธของคนอำนาจน้อย

คำสำคัญ: ข่าวลือ, ข่าวลวง, การขับเคลื่อนสังคม

* วันที่รับบทความ 16 ธันวาคม 2562; วันที่แก้ไขบทความ 22 กุมภาพันธ์ 2563; วันที่ตอบรับบทความ 25 กุมภาพันธ์ 2563

¹ อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์การสื่อสารและพัฒนากาเทศร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

Rumour...Neither True Nor False?: A Review of Rumour as the Weapon of the Weak

Visawat Panyawongsataporn²

Abstract

Several studies point out that rumour communication on the digital platform is possibly one of the variables which empower power-marginalised persons to make change to their society. Yet, some cast a doubt on it as believing rumour is not trustworthy and the authorities are responsible to “eliminate” it from the communication system.

This article aims to review the status of rumour (true, false, ambivalence or else) by tracking back to the past studies of rumour, making sense about the life cycle of rumour and introducing the case study “Pha Tub Rod” to coin the new perceptive; rumour as the weapon of the weak.

Keywords: rumour, fake news, social movement

² Lecturer, Faculty of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

กระแสโลกาภิวัตน์อันก้าวหน้าได้ผลักดันให้ผู้รับสารที่เชื่องและเชื่องซึม (passive audience) ค่อยๆ เปลี่ยนบทบาทกลายเป็นผู้รับสารที่ตื่นตัวและเชิงรุก (active audience) มากขึ้น เช่นเดียวกับสื่อดิจิทัล (digital media) ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็น พระรอง ที่ส่งเสริมบทบาทของสื่อดั้งเดิม อาทิ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ ฯลฯ ปัจจุบัน สื่อดิจิทัลกำลังขยับเข้ามาที่ละเล็กละน้อยเพื่อรับบท พระเอก ผู้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนสังคมโลกไปสู่หน้าประวัติศาสตร์บทใหม่

และหนึ่งในปรากฏการณ์น่าสนใจที่กำลังเป็นที่ถกเถียงทั้งบนโลกวิชาการ และวิชาชีพคือ การเกิดขึ้น บทบาท และอิทธิพลของข่าวลือ (rumour)³ บนโลกดิจิทัล

เมื่อพูดถึงข่าวลือ นิยามที่ผุดขึ้นมาในความคิดของคนทั่วไปอาจหนีไม่พ้น บรรดา “เรื่องไร้สาระ”ทั้งหลาย เช่น เรื่องใต้เตียงดารา ความสัมพันธ์เชิงชู้สาว และเรื่องส่วนตัวต่างๆ นานา อย่างคอลัมน์ ซ้อเจ็ด ซึ่งเป็นคอลัมน์ซุบซิบดารา เซเลบ หรือคนดังที่มีชื่อเสียง เผยแพร่ทางผู้จัดการออนไลน์ ตั้งแต่ปี 2543-2549 โดดเด่นด้วยลีลาการนำเสนอข่าวแบบคนวงใน แต่ปัจจุบันการรับรู้เรื่องข่าวลือของคนไทยขยายวงไปกว้างขวางกว่าเดิม และกินความถึงเรื่อง “จริงจัง” เช่น วาสนา นาน่วม ผู้สื่อข่าวสายทหารโพสต์เฟซบุ๊กส่วนตัวระบุนถึง “ข่าวใหญ่” ซึ่งหลายฝ่ายเชื่อมโยงว่าเกี่ยวข้องกับชนชั้นนำของประเทศไทย (มติชนออนไลน์, 28 ตุลาคม 2562) หรือกระแสข่าวลือกรณี พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จะลาออกจากตำแหน่งหลังกล่าวคำขอโทษคณะรัฐมนตรีกลางที่ประชุม (ไทยรัฐออนไลน์, 8 สิงหาคม 2562)

ด้านโลกวิชาการมีการศึกษาเกี่ยวกับข่าวลือจำนวนหนึ่ง งานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของ กิ่งอ้อ เล่าฮอง (2549) เรื่อง *การปฏิบัติการข่าวสาร ข่าวลือ และ*

³ แม้ข่าวลือ (rumour) จะมีนิยามมากมายตามแต่จุดยืนและหัวข้อของผู้ศึกษา แต่สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนขอใช้นิยามตามหนังสือ *The Psychology of Rumor* ของ Allport and Postman (1947) ซึ่งอธิบายว่า ข่าวลือคือรูปแบบการสื่อสารหนึ่งของมนุษย์ “ที่ไม่สามารถระบุจุดมุ่งหมายและสถานะของความจริงได้” และเนื้อหาสามารถถูก “เพิ่มเติม ขัดเกลา และดัดแปลง” ให้กลมกลืนเข้ากับต้นเรื่องเดิม บริบทส่วนบุคคล และบริบททางสังคม เนื่องจากนิยามดังกล่าวเข้ากับจุดยืนของผู้เขียนที่มองว่า ข่าวลือเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่มีสถานะเป็นกลาง สามารถสร้างทั้งประโยชน์และโทษแก่สังคมได้

แบบแผนพฤติกรรมฝูงชนวุ่นวาย: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์โจรฉกฉวยและเหตุการณ์จันนาวิกโยธินในภาคใต้ของประเทศไทย เพื่อศึกษากระบวนการเกิดและปฏิบัติการข่าวสารในลักษณะของข่าวลือ และปัจจัยที่ทำให้ปฏิบัติการข่าวสารในลักษณะของข่าวลือตามหมู่บ้านนำไปสู่จุดจบของความรุนแรง พบว่าปฏิบัติการข่าวสารในลักษณะของข่าวลือมีผลต่อพฤติกรรมฝูงชนวุ่นวาย ความหวาดระแวงกันระหว่างชาวบ้านกับรัฐใน 2 ลักษณะคือ รูปแบบการก่อตัวอย่างซ้ำๆ ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมฝูงชนทำลายล้างรุนแรง และการใช้ปฏิบัติการข่าวสารเพื่อหวังผลในทางปฏิบัติฉบับพลันทันที หรืองานวิจัยเรื่องข่าวลือบนทวิตเตอร์: การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารในห้วงของการเปลี่ยนผ่านทางสังคม-การเมืองในประเทศไทย ของ พิจิตรา สีคาโมโต้ และพีรพล เวทีกุล (2560) จัดประเภทข่าวลือออกเป็น 3 ประเภท หนึ่ง ข้อมูลที่ถูกพิสูจน์แล้วว่า เป็นเท็จ สอง ข่าวปล่อย ข่าวหลุด คือข่าวที่ตอนแรกไม่ทราบว่าจะจริงหรือไม่จริง แต่สุดท้ายถูกพิสูจน์ว่าจริง และสาม ข่าวลือที่คงสภาพ คือข่าวที่ไม่ได้รับการยืนยันว่าจริงหรือไม่จริงจนหายไปจากความสนใจของผู้คน โดยการแบ่งประเภทนั้นเกิดขึ้นเพื่อเอื้ออำนาจรัฐสามารถบริหารจัดการข่าวลือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สิ่งที่ผู้เขียนอยากชวนตั้งข้อสังเกตจากปรากฏการณ์ข้างต้นคือ เหตุใดการถกเถียงเรื่อง ข่าวลือ ทั้งในโลกวิชาการและโลกความจริงนั้น ดูเหมือนทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีสมมติฐานร่วมกันไปเสียแล้วว่า ข่าวลือ = ข่าวเลว อันบ่อนทำลายสังคม สร้างความวุ่นวาย และแตกความสามัคคีของคนในชาติ ลงท้ายสังคมเราจึงมักเห็นชอบร่วมกันโดยปริยายว่า รัฐมีหน้าที่กำจัดข่าวลือให้พ้นจากระบบการสื่อสารของสังคม ไม่แปลกที่เราจะเห็นการจัดตั้งศูนย์ข่าวต่อต้านข่าวปลอม (Anti-Fake News Center) ของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (MDES) ซึ่งมีภารกิจในการ “ดูแล กลั่นกรอง ตรวจสอบ หรือกำจัดข่าวปลอม...อันกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน...เพื่อให้ประชาชนทุกคนเข้าใจและรู้เท่าทันว่า ข่าวไหนปลอมและข่าวไหนจริง” ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างไม่มีแรงต้านทานจากสังคมมากนัก (The Standard, 1 พฤศจิกายน 2562)

ทว่าเหรียญมีสองด้าน แม้ด้านหนึ่งผู้เขียนยอมรับว่า ข่าวลือมีมิติแห่งความเป็น *ข่าวเลว* ที่พยายามทำร้ายและหลอกลวงสังคม ตัวอย่างเช่น ข่าวลือการดื่มน้ำมะนาวรักษามะเร็งบนแชตแอปพลิเคชัน ข่าวลือเชิญร่วม “ธุรกิจ” ที่จะทำให้คุณรวยในข้ามคืนบนสื่อโซเชียลมีเดีย หรือข่าวลือคลิปเสียงนักการเมืองที่ถูกนำเสนอเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองผ่านสื่อกระแสหลัก แต่บน *เหรียญอีกด้าน* เราอาจพบว่า ข่าวลือก็มีด้านที่สร้างสรรค์และจรรโลงสังคม อาทิเช่น เมื่อประชาชนกำลังทุกข์ร้อนจากภัยสงครามโลกครั้งที่สอง ข่าวลือการเสียชีวิตของฮิตเลอร์ทำให้ประชากรโลกสงบใจขึ้น เพราะเชื่อว่าสงครามจะสิ้นสุดในเร็ววัน (Vennard, 2018) หรือเมื่อสื่อสารมวลชนกระแสหลักถูกตั้งคำถามถึงจริยธรรมและความน่าเชื่อถือในการรายงานข่าว ข่าวลือบนโลกโซเชียลมีเดียก็เข้ามาเพิ่มข้อมูลข่าวสารให้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ เมื่อผู้ครองอำนาจสร้างบรรยากาศการ *สกัดกั้นทางความคิด* ผู้ถูกกดทับก็สามารถปล่อยข่าวลือเพื่อต่อต้านการควบคุมของผู้ครองอำนาจและหลบเลี่ยงการลงโทษไปได้ (Wickham, 1998)

ข่าวลือในมิติของการต่อต้านอำนาจรัฐ

ผู้เขียนยึดตามทัศนะของสำนักโตรอนโต (Toronto School) และมองว่า **ข่าวลือ** คือสื่อ (medium) อันบรรจุสาร (message) เพื่อลำเลียงส่งไปยังผู้รับสาร (receiver) ดังนั้นสถานะของ **ข่าวลือ** จึงเปรียบเป็นเพียงรูปแบบ (form) ของการสื่อสารชนิดหนึ่ง ไม่ต่างอะไรกับสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ หรือสื่อโซเชียลมีเดียที่เราคุ้นเคย แน่นอนว่า **ข่าวลือ** สามารถกำหนดรูปแบบสารในหลายมิติ เช่น สารที่อนุญาตให้เผยแพร่ ลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้รับ/ส่งสาร อิทธิพลของสาร และอื่นๆ (เช่น ข่าวมะนาวรักษาโรคมะเร็งกลายเป็นข่าวลือได้ เพราะในขณะนั้นยังไม่มีการพิสูจน์ความจริง ผู้รับส่งข่าวลือสามารถดัดแปลงสารให้เข้ากับชีวิตประจำวันของตัวเองได้ เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ที่กลัวความเสี่ยงจากโรคมะเร็ง) แต่อย่างไรก็ดี ข่าวลือไม่มีอำนาจกำหนดคุณค่าของข่าวสารนั้นๆ ให้เป็น *ข่าวดี* หรือ *ข่าวเลว* ตามทัศนะของสังคม

พรรษาสิริ กุหลาบ (the momentum, 18 พฤศจิกายน 2562) อาจารย์ประจำภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แสดงทัศนะว่า หลายครั้งประชาชนก็ปล่อยข่าวลือบนโลกดิจิทัลเพื่อทำลายผู้มีอำนาจให้ออกมาแก้ข่าว โดยหลบเลี่ยงการลงโทษอันรุนแรงจากรัฐบาลได้ ขณะที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ จากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับข่าวลือในช่วงตอนหนึ่งของการอบรมเชิงปฏิบัติการ “บทเรียนและแนวทางการรายงานข่าวเชิงสันติในสถานการณ์ความขัดแย้ง” เกี่ยวกับสถานการณ์ก่อการร้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ที่สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (สำนักข่าวอิศรา, 21 กุมภาพันธ์ 2556) ว่า ข่าวลือเป็นเครื่องมือของชาวบ้านในการต่อรองผลประโยชน์และต่อต้านหน่วยงานราชการไทย โดยกว่า 60-70% ของข่าวกรองที่ราชการได้จากชาวบ้านนั้น มักเป็นข่าวลือที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อแลกกับค่าตอบแทน เพื่อให้ราชการไทยประเมินสถานการณ์ผิดพลาด เนื่องจากไม่ยอมรับในอำนาจปกครอง

หากย้อนมองภาพใหญ่ในปรากฏการณ์ระดับโลก เราอาจไม่เชื่อว่าข่าวลือนั้นเป็นตัวแปรสำคัญช่วยประชาชนแถบตะวันออกกลางโค่นล้มผู้นำเผด็จการที่ครองอำนาจต่อเนื่องมาหลายทศวรรษภายในเวลาเพียง 18 วัน

โดมิโนตัวแรกเริ่มล้มเมื่อกลุ่มหนุ่มสาวชาวตูนิเซียรวมตัวกันเพื่อขับไล่ Zine El Abidine Ben Ali อดีตประธานาธิบดีผู้ครองอำนาจต่อเนื่องกว่า 23 ปี หลังจากมีข่าวลือหนาหูบนโลกออนไลน์เรื่องการเผาตัวจนตายของ Mohamed Bouazizi หนุ่มวัย 26 ปี บัณฑิตทางวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ ซึ่งตกงานจนต้องยึดอาชีพเป็นคนเข็นรถผลไม้ขาย แม้ข่าวลือจะมีหลายเวอร์ชัน แต่หนึ่งในนั้นระบุว่า นาย Bouazizi ไม่พอใจที่เจ้าหน้าที่ตำรวจพยายามเรียกเก็บส่วยจากตน ทั้งๆ ที่ฐานะขัดสนจนแทบไม่มีอะไรกิน จึงก่อเหตุเผาตัวเองประท้วง จนกลายเป็นชนวนโค่นอำนาจผู้นำเผด็จการ และนำไปสู่เหตุการณ์อาหรับสปริง (Arab Spring) ล้มกระดานผู้นำเผด็จการแห่งโลกอาหรับอีกหลายประเทศต่อไป (BBC, 16 December 2011)

เหตุการณ์ทำนองเดียวกันเกิดขึ้นกับการประท้วงฮ่องกงที่ยืดเยื้อมากกว่า 6 เดือน 11 วัน (บันทึกเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2562) เช่นกัน เมื่อผู้ประท้วงฮ่องกงใช้ยุทธวิธีระดมพลและกำหนดทิศทางการประท้วงผ่านการแชร์ข่าวลือบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งช่วยให้ผู้ประท้วงหลบเลี่ยงการลงโทษจากรัฐบาลสำเร็จเนื่องจากทางการไม่สามารถตรวจจับต้นตอเผยแพร่ข่าวลือ ไม่ทราบว่ามีใครเขียน นำไปสู่การจับมือใครดมไม่ได้ อาจเรียกว่า การระดมพลและกำหนดทิศทางการประท้วงของหนุ่มสาวฮ่องกงนั้นสำเร็จได้ เพราะยุทธวิธีแชร์ข่าวลือที่รัฐบาลไม่สามารถลงโทษและสกัดกั้นการเผยแพร่ได้ (CNN, 8 October 2019)

จะเห็นได้ว่า ไม่มากนักน้อย ข่าวลือเป็นเครื่องมือสำคัญและทรงประสิทธิภาพในการจุดกระแสการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเพื่อต่อต้านผู้ปกครอง (กรณีการปฏิวัติดอกมะลิ⁴ และอาหรับสปริง) หรือก่อกวนผู้มีอำนาจให้ไม่อาจปกครองได้ภายใต้ “ค่าใช้จ่าย” (a price to pay) ต่ำสุด ซึ่งคือการหลบเลี่ยงความเสี่ยงในการถูกลงโทษอย่างรุนแรงจากราชากร (กรณีประท้วงฮ่องกง⁵)

บทความชิ้นนี้จึงอยากเชิญชวนผู้อ่านร่วมสำรวจบทบาท แนวคิด ทฤษฎี และความเป็นไปได้ที่คนธรรมดาคนหนึ่ง จะหยิบนวย **ข่าวลือ** มาใช้เป็นอาวุธเพื่อต่อต้านผู้มีอำนาจที่กดทับชีวิตทางสังคมและการเมือง

⁴ การปฏิวัติดอกมะลิ (ดอกมะลิคือดอกไม้ประจำชาติของประเทศตุนีเซีย) หรือการลุกฮือของประชาชนในวงกว้างเพื่อทำการโค่นล้มรัฐบาลและเปลี่ยนแปลงระบอบเดิมที่ดำรงมายาวนานของประเทศตุนีเซีย ถือว่าเป็นขบวนการใหญ่โตอย่างยิ่งนับจากเดือนธันวาคมปี 2010 กล่าวได้ว่า การปฏิวัตินั้นนับเป็นปรากฏการณ์สำคัญยิ่งใหญ่ที่สุดในต้นศตวรรษที่ 21 ตลอดจนท้าทายต่อระบอบอำนาจนิยมอย่างทรงพลังยิ่ง นับจากการล่มสลายของอดีตสหภาพโซเวียต การปฏิวัตินี้ดังกล่าวยังสร้างแรงบันดาลใจ และส่งผลสะท้อนไปสู่การลุกฮือของประชาชนในประเทศใกล้เคียง เช่น อียิปต์ ลิเบีย โมร็อกโก เยเมน บาห์เรน จอร์แดน ซีเรีย และอีกหลายประเทศ แม้ประเทศเหล่านี้ถูกผูกขาดอำนาจโดยผู้ปกครองที่ดำรงตำแหน่งยาวนานและยากต่อการเปลี่ยนแปลงเป็นประชาธิปไตย นอกจากนี้ การปฏิวัติดอกมะลียังมีฐานมาจากภัยหนุ่มสาวเยาวชนที่เป็นมวลชนส่วนใหญ่ในการนำขบวน ยังสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่าง “อย่างทันทีทันใด” โดยใช้เวลาไม่ถึง 1 เดือน จึงจัดเป็นเหตุการณ์นำศึกษา ขบคิด และวิเคราะห์ในทฤษฎีอย่างยิ่ง (ศิวัช ศรีโกคางกุล, 2561)

⁵ การประท้วงต่อต้านร่างรัฐบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดนฮ่องกงระหว่างปี 2019-2020 หรือการประท้วงฮ่องกงเป็นการเดินขบวนในฮ่องกงและนครอื่นๆ ทั่วโลก เพื่อเรียกร้องให้ถอน “ร่างรัฐบัญญัติกฎหมายผู้หนีคดีและความช่วยเหลือร่วมกันทางกฎหมายในคดีอาญา 2019” (Fugitive Offenders and Mutual Legal Assistance in Criminal Matters Legislation (Amendment) Bill 2019) ที่รัฐบาลฮ่องกงเสนอ เพราะเกรงว่าร่างกฎหมายดังกล่าว จะทำให้ฮ่องกงเปิดรับความครอบงำจากกฎหมายของจีนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งจะทำให้ชาวฮ่องกงตกอยู่ใต้ระบบกฎหมายอื่นที่นอกเหนือไปจากของตน.

ความรู้พื้นฐานเรื่องข่าวลือ: สถานะของข่าวลือ

“เธอได้ยินข่าวนั้นหรือเปล่า” เป็นคำทักทายตอนเช้าที่เราได้ยินจนเจนหูในสังคมไทย

น่าสนใจว่า “ข่าว” สำหรับสังคมไทยไม่ได้จำกัดความอยู่เพียงแค่ข่าวทางการ (official information) ที่ถูกนำเสนอผ่านสถาบันสื่อสารมวลชนหรือหน่วยงานราชการต่างๆ เท่านั้น แต่ยังรวบดึงเอา “ข่าว” หลากหลายรูปแบบเข้ามาอยู่ในความหมาย อาทิ ข่าวลือ (rumour) เรื่องการโยกย้ายตำแหน่งหรือการทุจริตของข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นสูง เรื่องซุบซิบนินทา (gossip) เกี่ยวกับการแต่งงานของลูกสาวบ้านข้างบ้าน ข่าวสุขภาพเรื่องน้ำมะนาวต้านโรคมะเร็งที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย เป็นต้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า คำว่า “ข่าว” สำหรับสังคมไทยนั้น มีความหมายครอบคลุมถึงประเภทของข้อมูลอันหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นข่าวลือ ข่าวนินทา ข่าวเล่าปากต่อปาก ข่าววงใน ไปจนถึงข่าวที่ถูกทำให้ดูเหมือนมี “อัตราส่วนของความจริง” น้อย เช่น ข่าวลวง ข่าวหลอก ข่าวไม่จริง แม้ข่าวแต่ละชนิดจะมีอำนาจและความน่าเชื่อถือแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม สังคมไทยก็ยังเรียกนำหน้าสิ่งเหล่านั้นว่า “ข่าว” ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีคิด “ไม่มีมูลหมาไม่ซื้อ” หรือความเชื่อที่ว่า ไม่ว่าจะมากน้อย ทุกเรื่องราวที่สื่อสารมาถึงเราได้ย่อมมีส่วนประกอบของ “ความจริง” แฝงอยู่ด้วยเสมอ

เราจึงอาจพูดได้ว่า การแยกแยะข่าวลือออกจากข่าวชนิดอื่นๆ สำหรับสังคมไทยนั้นทำได้ยาก ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากการที่สังคมไทยมองว่า ข้อมูลข่าวสารทุกชนิดที่ไหลเวียนมาถึงเรา ย่อมมีส่วนผสมของความจริงไม่มากนักน้อยเสมอ

อย่างไรก็ตาม หากเราต้องการแยกแยะ ศึกษา และเข้าใจลักษณะเฉพาะของข่าวลือ Merriam Webster (2015) นิยามข่าวลือว่า เป็น “การพูดคุยหรือความคิดเห็นที่ถูกเผยแพร่อย่างกว้างขวางโดยไม่มีแหล่งสารชัดเจน อาจเป็นข้อความหรือรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันที่ไม่มีการรับรองความถูกต้อง” นิยามนี้แสดงให้เห็นความพยายามแยกแยะข่าว (news) ออกจากสิ่งที่ไม่ใช่ข่าวอื่นๆ ผ่านการได้รับหรือไม่ได้รับการรับรอง (verification) จากสถาบันที่มีอำนาจในสังคม เช่น หน่วยงานราชการ สถาบันสื่อสารมวลชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ข่าวใดจะก้าวขึ้นเป็นข่าวทางการเมืองและได้รับการสถาปนาเป็น “ข่าวจริง” (news) ได้นั้น ก็ด้วยว่าข่าวสารเหล่านั้นผ่านการรับรองจากผู้มีอำนาจในสังคม และสื่อมวลชนกระแสหลักเห็นพ้องมอบพื้นที่ข่าวให้หรือไม่ ความน่าเชื่อถือ (credibility) จึงไม่ใช่สิ่งที่ข่าวสาร (information) มีมาโดยธรรมชาติ แต่เป็นด้วยผู้มีอำนาจในสังคมนั้นๆ สถาปนาให้ข่าวสารดังกล่าวเป็น “ความจริง” (truth) และควรค่าแก่การรับรู้ของสาธารณชน

แต่ไม่ว่าจะได้รับการยืนยันความจริงหรือไม่ ข่าวลือถือเป็นเครื่องมือสื่อสารอันทรงพลัง อันสามารถโน้มน้าวใจผู้คนอย่างเห็นได้ชัด และบางครั้งยังมีอำนาจมากจนสามารถผลักดันผู้คนให้ออกไปขับเคลื่อนสังคม ผู้เขียนเห็นว่าข่าวลือกลายเป็นปรากฏการณ์สังคมที่นาฬิกาอย่างยิ่งในยุคที่ผู้คนสื่อสารกันผ่านโลกโซเชียลมีเดีย เพราะพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์มีลักษณะเป็นอาณาเขตเสรีที่เปิดโอกาสให้ข้อมูลชุดต่างๆ เผยแพร่ (แต่ไม่ได้หมายความว่า ข้อมูลใดๆ บนสื่อสังคมออนไลน์จะได้รับการเชื่อถือและไม่มีคนตั้งข้อสงสัยเสมอ) ที่สำคัญข่าวลือยังเป็นผลผลิตของการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการและเป็นภาพสะท้อนความต้องการของสังคมอย่างเป็นรูปธรรม (Knapp, 1944)

สำหรับบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนขออนุญาตข่าวลือ (rumour) ว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารหนึ่งของมนุษย์ “ที่ไม่สามารถระบุจุดมุ่งหมายและสถานะของความจริงได้” และเนื้อหาสามารถถูก “เพิ่มเติม ขัดเกลา และดัดแปลง” ให้กลมกลืนเข้ากับต้นเรื่องเดิม บริบทส่วนบุคคล และบริบททางสังคม นอกจากนั้น ข่าวลือยังเป็นภาพสะท้อนความต้องการของสังคม และเป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนสังคมอีกด้วย (Allport and Postman, 1947; Knapp, 1944) เนื่องจากนิยามดังกล่าวเข้ากับจุดยืนของผู้เขียนที่มองว่า ข่าวลือเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่มีสถานะเป็นกลาง สามารถสร้างทั้งประโยชน์และโทษแก่สังคมได้

● งานศึกษาข่าวลือหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

เช่นเดียวกับศาสตร์ด้านการสื่อสาร การศึกษาและงานวิจัยเรื่องข่าวลือเริ่มเฟื่องฟูขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากนักวิชาการบางคนมองว่า ข่าวลือเป็นตัวแปรสำคัญหนึ่งที่ก่อให้เกิดสงครามและการต่อสู้ทั่วโลก Gordon W.

Allport and Leo Postman นักจิตวิทยาสังคมชาวอเมริกันเป็นสองบุคคลที่วางรากฐานการศึกษาข่าวลือผ่านผลงาน *The Psychology of Rumor* (1947)

Allport and Postman ระบุว่า ข่าวลือเกิดจาก 2 เงื่อนไขคือ ความสำคัญของเรื่องราว และความกำกวมของความจริง (Allport and Postman, 1947: 34) ความสำคัญของข่าวลือเกิดจาก “แรงจูงใจ” เพราะมนุษย์ทุกคนต้องการคำอธิบายต่อสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเรา จึงมีแนวโน้มสืบหาข่าวลือเพื่อมาเป็นฐานข้อมูล นอกจากนั้น ข่าวลือยังเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจสถานการณ์อันกำกวม และด้วยคุณสมบัติของข่าวลือที่ยังไม่ได้รับการรับรอง และมีเนื้อหาที่ลึกลับ ทำให้ผู้รับสารสามารถดัดแปลงข่าวสารให้เข้ากับสถานการณ์ของตนเอง

แม้ Allport and Postman จะมองข่าวลือว่า เลวร้ายและเป็นชนวนแห่งสงคราม โดยทั้งสองอธิบายว่า รัฐในสังคมอารยะทุกสังคมควรกำจัดข่าวลือให้สิ้นซาก เหมือนเช่นสังคมกรีกโบราณที่มีตำแหน่ง *Delatores* หรือคนคอยฟังข่าวลือเพื่อรายงานต่อเจ้าครองนคร แต่หากรัฐไร้ประสิทธิภาพและกดขี่ประชาชน นักสื่อสารมวลชนสามารถใช้ข่าวลือเพื่อประโยชน์สาธารณะในประเทศที่ปราศจากเสรีภาพสื่อ (Allport and Postman, 1947: 186)

งานคลาสสิกอีกชิ้นหนึ่งคือ ผลงานของ Tamotsu Shibutani ชื่อ *Improvvised News: A Sociological Study of Rumor* (1966) นักมานุษยวิทยาลูกครึ่งญี่ปุ่น-อเมริกัน ผู้สนใจศึกษาประชาชนบางส่วนที่ยังคิดว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังไม่สิ้นสุดลง โดยสันนิษฐานว่า พวกเขาเชื่อถือข่าวลือและไม่สามารถเข้าถึงข่าวทางการที่ได้รับการยืนยันความจริง

แม้ Shibutani จะมองว่า ข่าวจริงคือข่าวที่ได้รับการยืนยันความจริงและเผยแพร่ผ่านช่องทางอันน่าเชื่อถือ แต่เขาก็ไม่ปฏิเสธว่า มีข่าวที่ผ่านการยืนยันความจริงหลายชิ้นที่ไม่เป็นความจริง พร้อมยกตัวอย่างข่าวหลายชิ้นที่เสียคุณค่าความจริง ความเป็นวัตถุวิสัย และความเป็นกลาง ตัวอย่างเช่น สำนักข่าวมัก “บิดเบือน” ข่าวสารอยู่เป็นนิตย แต่ Shibutani มองว่า การกระทำนี้ไม่ใช่การแต่งเรื่องใหม่ แต่เป็น “ความพยายามสร้างความพอใจให้แก่ผู้รับสารโดยจงใจมองข้ามรายละเอียดบางอย่างอันไม่น่าอภิรมย์ การวางตำแหน่งเรื่องราวเสียใหม่ หรือการนำเรื่องราวสองอย่างมารวมกัน” (Shibutani, 1966: 44)

● วงจรชีวิตของข่าวลือ

Morin (1971) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ทำการศึกษากระบวนการเกิดขึ้นและหายไปของข่าวลือในหมู่หญิงสาวชนชั้นกลางของเมืองออร์ลีนส์ ประเทศฝรั่งเศส โดยเวลานั้นเกิดการเผยแพร่ข่าวลือว่า มีเด็กสาวถูกขวยขวายและกักขังพร้อมส่งตัวออกไปต่างประเทศ เพื่อบังคับให้ทำงานเป็นโสเภณี ในเวลาไม่นานก็มีสื่อมวลชนหยิบประเด็นนี้ไปนำเสนออย่างกว้างขวาง ตัวอย่างเช่นหนังสือพิมพ์ *Le Monde* ลงภาพหน้าปกเป็นภาพชายนิรนามท่าทางคุกคามกำลังบีบคอเด็กสาวอย่างโหดร้าย ภายในภาพมีหญิงสาวนอนหมดสติอยู่บนเรือ ถูกบังคับให้ทานยา และนอนหลับไหลไม่ได้สติอยู่บนพื้นเรือ ในเวลาต่อมาข่าวลือนี้ทำให้พ่อค้าขวยขวายถูกเกลียดชัง และนำไปสู่การโจมตีขวยขวายในพื้นที่หลายครั้ง

ภายหลัง Morin ได้ข้อสรุปว่า การลือต่อๆ กันนั้นมีลักษณะคล้าย “สิ่งมีชีวิต” กล่าวคือมีวัฏจักรชีวิตตามพัฒนาการของเหตุการณ์ ตั้งแต่กำเนิด ผจญภัย และตาย ในแต่ละลำดับขั้นของ “ชีวิต” นั้น ข่าวลือมีลักษณะและหน้าที่แตกต่างกันออกไป ดังอธิบายต่อไปนี้

หนึ่ง การกำเนิด (Birth)

รูปแบบและหน้าที่ของข่าวลือนั้นมีหลากหลาย เนื่องจากมูลเหตุจูงใจให้เกิดข่าวลือก็มีหลากหลายเช่นกัน ข่าวลืออาจเป็นกลุ่มของข้อมูลที่บังเอิญเกิดขึ้นเพื่อให้ความหมายสิ่งที่เกิดอะไรขึ้น หรือข่าวลืออาจเป็นเรื่องราวที่ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ (Rosnow, 1974) แต่สำหรับการลือต่อกันเพื่อก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ข่าวลือมักเกิดจากตัวแปรหลายประการ เช่น การสันนิษฐาน (surmise) เมื่อพบปรากฏการณ์ที่ตนเองไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน มีความคลุมเครือจนต้องกระจายข่าวลือเพื่อหาคำอธิบายจากผู้อื่น ความหวาดระแวง (jealousy) เมื่อพบเจอปรากฏการณ์ที่ตนต้องการตั้งคำถามหรือสงสัยในความไม่ชอบมาพากลของเหตุการณ์ และเป็นเหตุการณ์สำคัญ (importance) ซึ่งส่งผลกระทบต่อตนเองหรือสาธารณะจนไม่อาจนิ่งเฉยได้ (Allport and Postman, 1947)

อย่างไรก็ตาม การพูดต่อๆ กันบางกรณีก็ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่มีกระบวนการหรือระบบที่ตั้งใจแพร่กระจายเนื้อหาสารเหล่านั้น โดยใช้หลักการชักจูงใจเป็นหลัก จุดเริ่มต้นของข่าวลือประเภทนี้จะเกิดจากความเห็นเป็นหลัก ก่อนที่ “ข้อเท็จจริง” จะถูกสกัดออกมาเป็นใจความหลักระหว่างที่ข่าวลือถูกส่งต่อไปเรื่อยๆ (Allport and Postman, 1947)

เมื่อเวลาผ่านไป หากยังไม่มีบุคคลหรือสถาบันใดเข้ามาพิสูจน์ความจริงของเนื้อหาสารเหล่านั้น Allport and Postman (1947) กล่าวว่า ข่าวลือดังกล่าวจะยิ่งแพร่กระจายตัวรวดเร็วยิ่งขึ้น ส่งผลให้คนในสังคมเข้าร่วมการสื่อสารข่าวลือนั้นมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาให้สถานการณ์สงบลง ดังนั้น Shibutani (1966) จึงกล่าวว่า โดยปกติแล้ว สถาบันสื่อมวลชนจะเป็นสถาบันหลักที่ช่วยคลี่คลายความสงสัยของสาธารณชนลงไป แต่หากสื่อมวลชนกระแสหลักล้มเหลวในการให้คำอธิบาย สื่อมวลชนกระแสรอง เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อวิทยุชุมชน จะเป็นตัวแปรสำคัญที่เข้ามาช่วยอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นแทน

สอง การผจญภัย (Adventure)

Hill and Bonjean (1964: 336-42) ระบุว่า ตัวแปรที่ทำให้ข่าวลือสามารถสื่อสารต่อสาธารณชนได้อย่างรวดเร็วคือ ความน่าตื่นเต้นของเหตุการณ์ คุณค่าข่าว และช่วงเวลาในการส่ง ตัวอย่างเช่น กรณี John F. Kennedy อดีตประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาถูกลอบสังหาร ชาวอเมริกันกว่าร้อยละ 90 ของประเทศรับทราบข่าวการสังหารภายใน 45 นาที ก่อนการประกาศอย่างเป็นทางการครั้งแรก ขณะที่กว่าครึ่งของประชากรที่ได้รับทราบข่าวการลอบสังหารรับรู้มาจากข่าวลือปากต่อปาก (Caplow, 1947: 298-302) ทั้งนี้เนื่องจากข่าวการลอบสังหารมีทั้งความน่าตื่นเต้น มีคุณค่าข่าวในเชิงเหตุการณ์อันสำคัญต่อบ้านเมือง และถูกส่งต่อในช่วงเวลาที่ผู้คนตื่นตัวทางการเมืองอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารในรูปแบบการเล่าปากต่อปากนั้น เป็นการสื่อสารสองทาง อันหมายความว่า ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารมีอำนาจในการดัดแปลง (distortion) ลงรหัสสาร (encoding) หรือการแปลรหัสสาร (decoding)

ที่แตกต่างไปจากต้นฉบับทุกครั้งที่เกิดการสื่อสาร เทคนิคการดัดแปลงสารสำหรับการพูดปากต่อปากที่น่าสนใจด้วยกัน 3 รูปแบบคือ (1) การลดทอนข้อมูล (leveling) หรือการทำลายข้อมูลบางอย่างออกไปจากข่าวลือ (2) การเน้นข้อมูล (sharpening) คือการเลือกให้ความสนใจกับข้อมูลบางอย่าง (3) ดัดแปลง (assimilation) คือการบิดเนื้อหาบางอย่างในข่าวลือ เพื่อให้เกิดโครงสร้างเรื่องราวใหม่ที่ฟังดูสมเหตุสมผลกว่าเดิม (Larsen, 1954: 426-433)

ข่าวลือด้านสุขภาพที่ส่งต่อบนแอปพลิเคชัน Line ถือเป็นตัวอย่างรูปธรรมหนึ่งของการดัดแปลงข่าวลือ เนื่องจากเนื้อหาข่าวส่วนใหญ่มักหยิบยกผลวิจัยทางการแพทย์มานำเสนอ ดังนั้น ผู้เผยแพร่จึงนิยมลดทอนข้อมูล (leveling) เอาเฉพาะส่วนข้อสรุปของงานวิจัยมานำเสนอ เลือกเน้นข้อมูล (sharpening) ที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ เช่น โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิต และยังดัดแปลง (assimilation) หรือเพิ่มเติมเนื้อหาของสารเข้ามา เช่น การเพิ่มความ “ส่งต่อให้ถึง 10 คนแล้วจะได้บุญใหญ่”

สาม การตาย (Death)

ผู้คนที่ทำตัวเป็นสื่อกลางในระบบของการสื่อสารสามารถแสดงบทบาทเป็นได้ทั้งเชิงรุก (active) และเชิงรับ (passive) ในการเปิดวงถกเถียงเกี่ยวกับข่าวลือหนึ่งๆ บทบาทเชิงรุกคือ การที่ผู้ส่งต่อข่าวลือใส่ความปรารถนาหรือความต้องการโน้มน้าวผู้อื่นเข้าไปในเนื้อหา ส่วนในบทบาทเชิงรับนั้น เมื่อผู้รับข่าวลือเลือกที่จะนิ่งเฉยและไม่ส่งต่อข่าวลือไป การหยุดส่งต่อข่าวลือโดยสิ้นเชิงทำให้ข่าวลือ “ถึงแก่ความตาย” ซึ่งความตายของข่าวลือนั้นเกิดขึ้นได้หลายสาเหตุดังต่อไปนี้

(1) *ตายตามธรรมชาติ* เรื่องราวบางอย่างตายไปโดยธรรมชาติ เนื่องจากผู้คนเริ่มเบื่อหน่ายข่าวลือและเรื่องราวนั้นแล้ว พวกเขาเลยเลิกคิดและพูดถึงเรื่องนั้นไปเอง ความตายแบบนี้มักเกิดขึ้นกับข่าวลือที่ไม่มีผลกระทบต่อสาธารณชน ความเบื่อหน่ายเป็นจุดเริ่มต้นของความตายโดยธรรมชาติ และเมื่อมีเหตุการณ์ใหม่เข้ามา ผู้คนก็จะย้ายความสนใจจากข่าวลือเก่าไปยังข่าวลือใหม่ (Shibutani, 1966)

(2) เหตุการณ์จบลง ชาวสื่ออาจหมดอายุเมื่อเงื่อนไขที่อยู่ในเหตุการณ์คลี่คลายออก กล่าวคือ ชาวสื่อบางชนิดหายไป เพราะไม่สามารถตอบสนองความต้องการข่าวสาร รวมถึงอารมณ์ของสาธารณชนในขณะนั้นได้อีกต่อไป เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นและความจริงถูกเปิดเผย ชาวสื่อก็จะไม่จำเป็นกับสังคมนั้นอีก (Festinger, 1948)

(3) ชาวสื่อหายไปเพราะถูกควบคุมกำกับ ความตายของชาวสื่อบางครั้งเกิดจากการทำงานของสถาบันที่เป็นระบบโดยเฉพาะสื่อกระแสหลัก เช่น วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ระบบเซ็นเซอร์ และศูนย์ควบคุมชาวสื่อ ซึ่งทำหน้าที่ในการเปิดเผยข้อบกพร่องของชาวสื่อที่กำลังแพร่กระจายอยู่ (Morin, 1971) ทั้งนี้การทำลายชาวสื่อที่ได้ผลดีมักอยู่ในช่วงที่ชาวสื่อเพิ่งถือกำเนิดขึ้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่ผู้คนจะมีเวลารวบรวมข้อมูลจากชาวสื่อและยึดถือว่ามันเป็น “ความจริง” และผู้ร่วมองชาวสื่อจะพยายามผลักดันให้ชาวสื่อที่ตัวเองยึดถือกลายเป็นเรื่องจริงขึ้นมาให้ได้ วิธีการทำลายชาวสื่อที่ได้ผลคือ การนำเสนอความจริงมากที่สุด เพื่อให้ผู้ร่วมองสนทนาก็ยังไม่ตัดสินใจว่าใครถูกใครผิดคล้อยตามได้

จึงเห็นได้ว่า ตัวแปรที่ทำให้ชาวสื่อถูกทำลายมักเกี่ยวข้องกับความน่าเชื่อถือของผู้รับสารที่มีต่อแหล่งข้อมูลอ้างอิง หากแหล่งข่าวที่ถูกนำมาใช้หักล้างชาวื่อน่าเชื่อถือมากกว่า ผู้คนก็จะเอาใจออกห่างชาวสื่อจนเป็นปกติ แต่หากไม่มีการชี้แจงจากข้อมูลด้านอื่นเลย ผู้คนจะเริ่มคลายความเชื่อถือชาวจริง และหันไปเชื่อถือชาวสื่อมากขึ้นเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตาม บางครั้งเมื่อชาวสื่อกำลังจากคลี่คลายไป ก็กลับมีเงื่อนไขใหม่โผล่ขึ้นมา จนทำให้ชาวสื่อนั้น “ฟื้นคืน” (recoveries) กลับขึ้นมาอีกครั้ง ขณะที่ชาวสื่อบางชนิดก็มีแนวโน้มเพื่อทำลายล้างเป้าหมายและจะไม่หยุดแพร่กระจาย ถ้ายังทำหน้าที่นั้นไม่สำเร็จ ขณะที่ชาวสื่อบางชนิดไม่มีวันตาย เนื่องจากมันกลายเป็นส่วนหนึ่งความเชื่อของสังคมซึ่ง Pollard (1915: 321-330) กล่าวว่าประวัติศาสตร์ของมนุษย์นั้นแท้จริงแล้วคือ ส่วนผสมของ “ชาวสื่อที่ถูกกลั่นกรอง” มาแล้ว และฝังตัวเองกลายเป็นส่วนหนึ่งของหน้าประวัติศาสตร์ในสังคมและยากที่จะตัดออกจากสังคมได้

ข่าวลือกับการขับเคลื่อนสังคม: อาวุธของคนอำนาจน้อย

อาจกล่าวได้ว่า ข่าวลือกับสังคมไทยเป็นสิ่งที่คู่กันมาช้านาน เนื่องจากสังคมเรานิยมการถ่ายทอดวัฒนธรรมและองค์ความรู้แบบมุขปาฐะ (oral tradition) กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวทางศาสนา ความเชื่อ ตำนานพื้นบ้าน และนิทานแต่เริ่มเดิมทีก็ถูกถ่ายทอดผ่านปากต่อปากอย่างข่าวลือมาด้วยกันทั้งสิ้น จึงไม่แปลกที่เราจะเห็นร่องรอยข่าวลือเพื่อการขับเคลื่อนสังคมปรากฏในวัฒนธรรมของเรา ตัวอย่างรูปธรรมได้แก่ *รามเกียรติ์* ตอน สีดาลุยไฟ อันเป็นวรรณกรรมทรงอิทธิพลของไทยแต่อดีตถึงปัจจุบัน เรื่องราวเล่าถึงเหตุการณ์หลังพระรามสังหารทศกัณฐ์ และสามารถช่วยนางสีดาผู้ถูกลักพาตัวไปอยู่ในเมืองยักษ์กว่า 14 ปีได้สำเร็จ แต่หลังจากนางสีดากลับคืนสู่บ้านเมืองแล้ว ชาวบ้านกลับพากันลืออย่างกว้างขวางว่า นางสีดาคงถูกทศกัณฐ์ล่วงละเมิด ไม่บริสุทธิ์คู่ควรกับการเป็นผู้ปกครองของพวกตนอีกต่อไป จนความล່วงรู้มาถึงพระราม ทำให้เกิดความไม่สบายพระทัยอย่างยิ่ง นางสีดาจึงขอลุยไฟต่อหน้าสาธารณชนเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ และทำการบเสียชบชิบนิทาของชาวบ้านตามบทกลอนต่อไปนี้

“...แต่พระได้สีดากลับมา	ยังอัดอั้นตันฤดีด้วยเกรงกรัง
น้องก็หวนจิตคิดประวิง	พระจะว่าสูงส่งกับกุมภัณฑ์
จำกูจะแสดงความบริสุทธิ์	ให้แจ้งสิ้นยมมนุษย์แลสวรรค์
จึงมีพระเสาวนีย์ไปโดยพลัน	ให้ลุยไฟไม่จันทนขึ้นทันที...”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (2510)

มองผิวเผินเราอาจตีความได้ว่า ผู้ทรงนิพนธ์ต้องการสื่อว่า นางสีดาช่างมีเลือดขัตติยะ กล้าเสี่ยงชีวิตเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวเอง แต่หากตีความระหว่างบรรทัดจะพบว่า ต้นเหตุที่ผลักดันให้นางสีดาต้องประกอบพิธีกรรมเสี่ยงชีวิตนั้น เกิดจาก *ข่าวลือ* ที่ปากต่อปากในหมู่ผู้ใต้ปกครอง ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า แท้จริงแล้ว การพูดปากต่อปากของชาวบ้านที่ดูเหมือนเรื่องไร้สาระ กลับมีอำนาจควบคุมแม้กระทั่งชนชั้นปกครอง การชบชิบนิทาของชาวบ้านไทยในอดีตจึงอาจ

เป็นกลไกควบคุมทางสังคมแบบหนึ่ง เพื่อต่อต้านผู้มีอำนาจ โดยปราศจากการเสียเลือดเสียเนื้อ หรือการ “พันคอริบเรื่อน”

หากอธิบายในแง่ของแนวคิดและทฤษฎี ภายใต้สภาวะปกติที่ตัวแสดงอันเป็นสถาบันหลักของสังคม (เช่น รัฐ สถาบันทางเศรษฐกิจ หรือสถาบันควบคุมและปกครองทางสังคม) มีอำนาจสมบูรณ์ พวกเขาจะประกอบสร้างชุดข้อมูลบางอย่าง และสถาปนาจนกลายเป็นความรู้ (knowledge) และเป็นข่าวจริง (news) ให้แก่ประชาชนได้ปกครอง แต่เมื่อถึงจังหวะและโอกาสที่ผู้ปกครองเกิดความอ่อนแอ (เช่น การเปลี่ยนผ่านตัวผู้นำ) ประชาชนซึ่งเก็บกดเอาความอัดอั้น ความเคืองโกรธ จะเริ่มสร้างข่าวลือผ่านการบอกเล่าปากต่อปาก และสถาปนาให้ข่าวลือนั้นเป็น *ข่าวจริง* สำหรับกลุ่มตน ไม่ใช่เพื่อเชื่อถือจริงจังและหลอกหลอนตัวเองแต่ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อต่อสู้กับอำนาจ “ความรู้” ของผู้ปกครอง (cf. Fine, 2013)

เห็นได้ว่า ข่าวลืออันถูกผลิตโดยคนชายขอบอำนาจของสังคมนั้น แผงผังไปด้วยมิติของการต่อต้านอำนาจความรู้และข่าวจริงของสถาบันหลัก อีกทั้งยังทำหน้าที่หมุนเวียนข่าวสารทั้งหมดให้ประชาชนรู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง จึงไม่แปลกที่ผู้มีอำนาจมักใช้วาทกรรมตีตราให้คนในสังคมเชื่อว่า ข่าวลือเท่ากับเรื่องโกหก หลอกหลวง และปลุกปั่น (Fine, 2013)

แต่เมื่อสังคมเกิดความวุ่นวายและสับสน เช่น จลาจล ประท้วง การเดินขบวนต่อต้านรัฐ อำนาจของผู้ส่งสาร (sender) และผู้รับสาร (receiver) จะโน้มเอียงเข้าหากัน กล่าวคือ รัฐบาล หน่วยงานราชการ หรือสื่อสารมวลชน ต่างถูกลดทอนอำนาจการรับรองความจริง (authorisation) แก่ข่าวสาร พลเมืองบางส่วนเลิกเชื่อถือ “ข่าวจริง” อันถูกผลิตและรับรองโดยราชการ และหันไปเชื่อถือข่าวลือจาก “ใครก็ไม่รู้” บนช่องทางสาธารณะต่างๆ โดยเฉพาะช่องทางออนไลน์ (Galloway, 2004) เราอาจกล่าวได้ว่า ช่วงเวลาอลหม่านนี้ได้ทำให้สถานะของ “ข่าวจริง” และ “ข่าวลวง” พร่าเลือนเข้าหากัน เพราะผู้มีอำนาจกำหนดความจริงได้ถูกลดทอนความน่าเชื่อถือจนไม่สามารถกำกับความจริงแก่ข่าวสารได้อีก ข่าวสารทั้งหมดจึงล่องลอยและแพร่กระจายไปในสังคมอย่างอิสระ กลายเป็น “ข่าวลือ” (rumour) ซึ่งไม่มีใครสามารถบ่งบอกสถานะเท็จจริงได้อีกต่อไป

ข่าวลือเรื่อง “การเสียชีวิต” ของผู้เข้าร่วมการประท้วงในฮ่องกงเป็นตัวอย่งที่ดีของปรากฏการณ์ดังกล่าว กล่าวคือ ภายหลังเหตุปะทะครั้งใหญ่ระหว่างผู้ชุมนุมและราชการฮ่องกงเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2562 เกิดข่าวลือแพร่สะพัดในโลกโซเชียลมีเดียว่า ตำรวจฆาตกรรมผู้ประท้วงสตรีคนหนึ่ง แล้วโยนศพทิ้งทะเล จนสร้างความเดือดดาลให้แก่ผู้ชุมนุมเป็นอย่างมาก (Quackenbush, 2019) เห็นได้ว่า แม้ฝ่ายประชาสัมพันธ์ตำรวจฮ่องกงจะพยายามออกแถลงข่าวปฏิเสธและประณามผู้ปล่อยข่าว แต่สถานะของ “ข่าวลือ” นี้ก็ยังคงคลุมเครือว่าจริงหรือเท็จและแพร่กระจายต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เนื่องจากภายใต้เหตุการณ์ประท้วงอันสับสนอลหม่าน ราชการฮ่องกงหมดอำนาจในการรับรอง (authorise) หรือประกอบสร้าง (construct) ความจริง

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า ข่าวลือเพื่อการขับเคลื่อนจะเกิดขึ้นและเป็นจริงไปได้ ก็ด้วยลงเฝ้าสังเกตกับ *จังหวะและโอกาส* เมื่อสถาบันที่มีอำนาจให้ความจริงแก่สังคมอ่อนแอ ดังเช่นที่ Harsin (2006: 84) ศึกษาบทบาทของข่าวลือในฐานะกลยุทธ์การสื่อสารทางการเมืองของชาวอเมริกัน และพบว่า ข่าวลือมีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนทางสังคมอย่างมากในยุคโลกาภิวัตน์ เนื่องจากได้รับแรงสนับสนุนจากบริบททางสังคมอย่างน้อย 3 ประการ ดังต่อไปนี้

- **หนึ่ง คุณค่าข่าวและวิธีการทำข่าวแบบใหม่**

การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีสื่อสารชนิดใหม่ทำลายอำนาจของสื่อดั้งเดิมและทำให้มาตรฐานการแสวงหาข่าวและประเมินคุณค่าข่าวเปลี่ยนไป เมื่อคนยุคดิจิทัลหลายคนไม่ยินดีจ่ายเงินเพื่อรับหนังสือพิมพ์ทุกเช้า แต่นิยมอ่านข่าวฟรีจากสำนักข่าวออนไลน์ที่นำเสนอข่าวรวดเร็วและสั้นกระชับ องค์กรสื่อกระแสหลักหลายสำนักจึงต้องเผชิญหน้ากับภาวะขาดทุนทางธุรกิจจนต้องปิดตัว สื่อบางสำนักที่ยังเหลือรอดจึงต้องยอมปรับตัวด้วยการแลกความน่าเชื่อถือ (trustworthiness) กับความเร็ว (speed) และผลกำไร (profit) ผ่านการนำเสนอข่าวลือบนโลกดิจิทัลที่ยังไม่ผ่านการรับรองความจริง ทุกวันนี้เราจึงเห็นสื่อกระแสหลักนำเสนอข่าวจากโซเชียลมีเดียอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ถึงขั้นตั้งคอลัมน์ใหม่ให้แก่ข่าวจากโซเชียลมีเดียโดยเฉพาะ ดังกรณีของไทยรัฐออนไลน์มี *ข่าวโซเชียล* ขณะที่มติชนออนไลน์มี *เกาะกระแสโซเชียล* เช่นกัน

ที่น่าสนใจคือ การนำเสนอข่าวลือบนสื่อกระแสหลักนั้น ดูจะเป็นเรื่องปลอดภัยสำหรับกองบรรณาธิการ เนื่องจากแม้สุดท้ายข่าวลือนั้นๆ จะถูกพิสูจน์ว่าไม่เป็นความจริง แต่สำนักข่าวก็อาจ โยนความรับผิดชอบ ไปได้ว่า ตนนำเสนอข่าวสารจาก บุคคลนิรนาม บนโลกโซเซียลมีเดีย (ซึ่งเมื่อเกิดเรื่องก็ปิดแอดไคนต์หนีไปแล้ว) อย่างตรงไปตรงมาแล้ว

- **สอง ความอลหม่านทางข่าวสารของยุคโลกาภิวัตน์**

โลกยุคดิจิทัลเปิดทางให้ *ใครๆ ก็สามารเป็นผู้ส่งสารได้* (อันไม่ได้หมายความว่า ใครๆ ก็มีคุณสมบัติสมควรเป็นผู้ส่งสาร แต่ผู้ส่งสารที่ดีจะมีพื้นเพจากที่ใด มีระดับการศึกษาแค่ไหน หรือมีฐานะทางการเงินอย่างไรก็ได้) ดังนั้นเราจึงพบว่า มีข้อมูลจำนวนมหาศาลไหลเวียนในระบบการสื่อสารโลก สวนทางกับทรัพยากรเวลาของผู้รับสารที่นับวันมีแต่จะหดสั้นลง (เพราะเราต้องเอาเวลาไปต่อสูกับการทำมาหากิน การเดินทางฝ่ารถติด การรับมือกับโรคภัยแปลกประหลาด ฯลฯ) ดังนั้นข่าวสารที่ผู้รับสารเลือกรับจะต้องมีความโดดเด่นและตอบสนองความต้องการได้ตรงจุด

Ranajit Guha (1999: 251) กล่าวว่า ข่าวลือเป็นสากลและเป็นเครื่องมือสื่อสารที่จำเป็นสำหรับสังคมทุกยุคทุกสมัย เนื่องจากการสื่อสารถึงประเด็นที่คนส่วนใหญ่สนใจ ถูกลดทอนให้เข้าใจง่ายภายในระยะเวลาสั้นๆ ยิ่งบนสื่อดิจิทัลที่ผู้รับสารต้องการความเร็วในการบริโภคข่าวสาร ข่าวลือยิ่งกลายเป็นสื่อที่ถูกหยิบยกมานำเสนอมากขึ้นไปอีก

- **สาม การประสานประโยชน์กับนักการเมือง**

Harsin (2006: 89) เห็นว่า นักการเมืองสมัยใหม่เริ่มเห็นความสำคัญของข่าวลือบนโลกออนไลน์ในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม เนื่องจากมีลักษณะกำกวม ไม่จำเป็นต้องบ่งบอกชัดเจนว่า ข่าวสารนี้มาจากไหน ผู้สนับสนุนจึงสามารถปล่อยข่าวลือเกี่ยวกับนักการเมืองที่ตัวเองชื่นชอบอย่างอิสระขณะเดียวกันก็ปล่อยข่าวร้ายทำลายนักการเมืองฝ่ายตรงข้าม รวมถึงสื่อสารประเด็นสาธารณะที่ตนกังวลอย่างอิสระ เช่น ปัญหาการจราจรติดขัด ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น และอื่นๆ

จุดอ่อนหนึ่งของการรณรงค์ผ่านข่าวลือคือ การยกระดับเรื่องให้กลายเป็นวาระของชาติ เนื่องจากธรรมชาติของการ *ลือต่อๆ กัน* ไม่อาจหา *เจ้าภาพ* มารับผิดชอบอย่างเป็นทางการได้ ผู้เขียนเห็นว่า นักการเมืองอาจเป็น *ตัวแทน* อันเหมาะสมที่สามารถเข้ามารับผิดชอบต่อผลกระทบที่ตนได้ดำเนินการต่อผู้ของประชาชนอย่างชอบธรรม ตัวอย่างเช่น ข้อเสนอปฏิรูปกองทัพของพรรคอนาคตใหม่นั้นนั้นเกิดขึ้นหลังจากบนโลกดิจิทัลมีการพูดคุยและถกเถียงถึงประเด็นมาต่อเนื่องยาวนาน

ข่าวลือเพื่อการขับเคลื่อนในสังคมไทย: กรณีศึกษา “ป่าทุบรถ”

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงขอยกกรณี “ป่าทุบรถ” เพื่อแสดงถึงการทำงานของข่าวลือที่ช่วยยกระดับให้การต่อสู้เกี่ยวกับเรื่องราวในชีวิตประจำวัน กลายเป็นประเด็นระดับชาติได้

กรณี “ป่าทุบรถ” เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2561 เมื่อผู้ใช้งานโซเชียลมีเดียแชร์คลิปวิดีโอเนื้อหาเป็นหญิงสูงวัย 2 คนใช้ขวานมือและเสียมทุบทำลายรถกระบะที่จอดขวางอยู่หน้าบ้านของตน เพื่อประท้วงที่สำนักงานเขตประเวศและกรุงเทพมหานครปล่อยปละให้มีการจัดตั้งตลาดผิดกฎหมายในหมู่บ้านเสรีวิลล่า 55 คลิปวิดีโอถูกแชร์ต่อกันบนโลกอินเทอร์เน็ตโดยหาต้นตอผู้รับผิดชอบไม่ได้ แต่กลับสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมในการจอดรถยนต์บนพื้นที่สาธารณะอย่างคับคั่ง สุดท้ายกลุ่มป่าทุบรถประสบความสำเร็จเมื่อศาลปกครองกลางมีคำสั่งรื้อตลาดทั้ง 5 แห่ง กรุงเทพมหานครต้องชดใช้ค่าเสียหายกว่า 3.6 แสนบาท และหน่วยงานราชการเข้มงวดตรวจรื้อตลาดที่ไม่ได้มาตรฐานทั่วเขตกรุงเทพฯ และการจอดรถบนทางสาธารณะต่อไป (มติชนออนไลน์, ตลาดรอบบ้าน “ป่าทุบรถ”, 26 ตุลาคม 2561)

ตัวแปรหนึ่งที่ช่วยให้การต่อสู้ของกลุ่มป่าทุบรถประสบความสำเร็จคือการส่งต่อข่าวลือบนโลกดิจิทัล ที่ช่วยยกระดับจากการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาส่วนบุคคล (กลุ่มป่าทุบรถต่อสู้เพื่อย้ายตลาดรอบบ้านตัวเองออกไป) กลายเป็นการต่อสู้เพื่อประเด็นสังคม (การจัดตั้งตลาดผิดกฎหมาย การจอดรถยนต์บนทางสาธารณะ) ต่อไป

การต่อสู้ผ่านข่าวลือเริ่มจากการปล่อยคลิปเหตุการณ์ “ทุบรถ” เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2561 บนสื่อสังคมออนไลน์ ลักษณะของคลิปวิดีโอสามารถเรียกเป็นข่าวลือได้ เนื่องจากไม่สามารถสืบทราบที่มาที่ไปของคลิป และไม่สามารถพิสูจน์ความจริงแท้ แต่กลับเผยแพร่อย่างกว้างขวาง และส่งผลให้สังคมเกิดภาวะปั่นป่วน (chaos) และต้องการคำอธิบายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม หน่วยงานราชการกลับเพิกเฉยในการออกแถลงการณ์เพื่อสยบข่าวลือ ส่งผลให้เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561 กลุ่มป้าทุบรถช่วงชิงโอกาสกำหนดความหมายของข่าวลือผ่านการแถลงข่าวหน้าบ้านเสียเอง (กล่าวคือแถลงข่าวว่า สาเหตุของการทุบรถในคลิปเหตุการณ์เกิดจากความเดือดร้อนที่หน่วยงานราชการปล่อยปละให้เกิดการจัดตั้งตลาดผิดกฎหมายมาโดยตลอด)

ส่วนหนึ่งที่ทำให้ข่าวลือ “ป้าทุบรถ” กลายเป็นกระแสแพร่สะพัดทั้งสังคมได้ เพราะความช่วยเหลือขององค์กรสื่อมวลชนกระแสหลักหลายสำนักที่มีมาตรฐานการทำงานใหม่ ซึ่งนิยมหยิบยกเอาข่าวสารบนโลกโซเชียลมีเดียไปนำเสนอ และต่อมาสื่อมากกว่า 10 สำนักข่าวยังเชิญกลุ่มป้าทุบรถเข้าให้สัมภาษณ์ เช่น รายการ *ถามตรงๆ กับจอมขวัญ* ช่องไทยรัฐทีวี รายการ *ต่างคนต่างคิด* ช่องอมรินทร์ทีวี และ The Standard เป็นต้น การผูกมิตรกับสื่อมวลชนกระแสหลักนี้ ทำให้กลุ่มป้าทุบรถยึดครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในการให้ความหมายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ภาพที่ 1 ภาพป้าทุบรถเหยียดยิ้มเมื่อได้ฟังคำตอบและเห็นท่าทางของผู้อำนวยการเขตประเวศ ผู้ร่วมรายการ *ถามตรงๆ กับจอมขวัญ*

ที่มา: “ป้าทุบรถสุดทน”, *ถามตรงๆ กับจอมขวัญ*, 2561

ความได้เปรียบอีกอย่างหนึ่งของข่าวลือ “ป่าทุบรถ” คือ ความสามารถในการปรับประยุกต์เนื้อหาสารให้เข้ากับผู้อ่านยุคดิจิทัลที่มีเวลาน้อย เนื่องจากเรื่องราวของป่าทุบรถเข้าใจง่าย เบาสมอง และยังสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้ตรงใจผู้รับสารทุกกลุ่ม เราจึงเห็นผู้ใช้งานบนโลกโซเชียลมีเดียส่งต่อข่าวสารในรูปแบบที่เหมาะสมกับกลุ่มของตนเองอย่างแพร่หลาย ทั้งการหยิบยกเอาคำพูดบางช่วงตอน แล้วเพิ่มเติมความเห็น การติดแฮชแท็ก (#) เพื่อรวบรวมผู้เห็นด้วย และการดัดแปลงภาพ

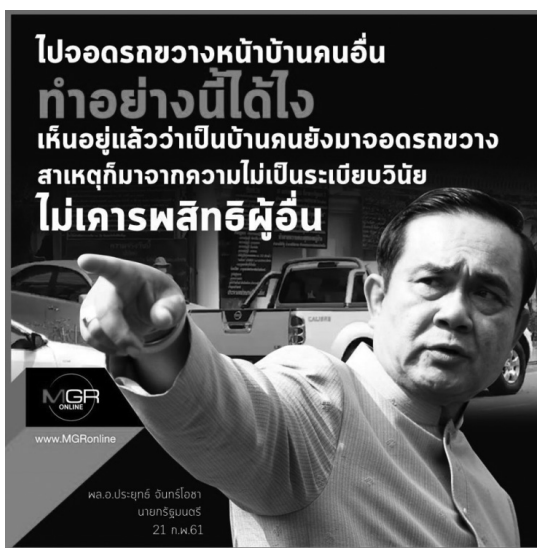
ภาพที่ 2 ตัวอย่างภาพการดัดแปลงเนื้อหาสารของผู้ใช้สื่อโซเชียลมีเดียในกรณี “ป่าทุบรถ”

ที่มา: twitter.com เผยแพร่วันที่ 21 และ 22 กุมภาพันธ์ 2561

และสุดท้าย กลุ่มป่าทุบปรดยังประสบความสำเร็จในการดิ่งนักการเมืองเข้ามาสนับสนุนข้างตนเอง โดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในขณะนั้น ให้สัมภาษณ์กับผู้จัดการออนไลน์ (ผู้จัดการออนไลน์, 21 กุมภาพันธ์ 2561) ว่า ผู้ขับชั้รถกระบะนั้นเป็นผู้ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีระเบียบวินัย และไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น และตนจะสั่งกำชับให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องดูแลเรื่องนี้ให้ถึงที่สุด ทั้งนี้เห็นได้ว่านายกรัฐมนตรีได้ประโยชน์ในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ตนเองผ่านการแสดงความเห็นต่อสื่อมวลชน ขณะที่กลุ่มป่าทุบปรดได้กระแสดความสนใจจากสังคม และการ “ออกหน้า” ของนายกรัฐมนตรีถือเป็นการแสดงออกกกลายๆ ว่า ประเด็นปัญหาได้ยกระดับเป็นวาระแห่งชาติแล้ว

ภาพที่ 3 ข้อความที่พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี กล่าวถึงกรณี “ป่าทุบปรด” ซึ่งปรากฏอยู่ในภาพข่าวออนไลน์

ที่มา: ผู้จัดการออนไลน์, 21 กุมภาพันธ์ 2561

ส่งท้าย: ความสำเร็จของข่าวลือเพื่อการขับเคลื่อน

ในตอนท้ายของงานวิจัยเรื่อง *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts* (1990) James C. Scott นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน เขียนถึงบทบาทของข่าวลือที่มีต่อผู้ถูกกดขี่ไว้อย่างน่าสนใจว่า “พลังของการซุบซิบนั้นทานั้นมีมากกว่าอำนาจ ทรัพย์สิน รายได้ และแน่นอน เสรีภาพในการพูด ผู้เขียนไม่ได้บอกว่า พวกเจ้านายไม่ใช่พลังของการซุบซิบควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชา แต่การซุบซิบเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งที่ถูกกดขี่สามารถหยิบฉวยมาใช้ได้” (Scott, 1990: 142)

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า James C. Scott มองข่าวลือในฐานะอุบาย (tactic) หรือเครื่องมือแห่งการต่อต้านของคนอำนาจน้อย ซึ่งซ่อนเร้นจากการตรวจสอบของทางการ ไม่ต้องออกนามรับผิดชอบ แต่กลับมีพลังโยกคลอนผู้มีอำนาจอย่างน่าเหลือเชื่อ เช่น เมื่อประชาชนคนใดคนหนึ่งไต่ขึ้นไปถึงท้องถนนไทยที่เป็นระเบียบกว่านี้ ปลอดภัยกว่านี้ และปลอดภัยการเอาเปรียบมากกว่านี้ เขาหรือเธอสามารถสร้างวาทกรรมที่เขียนถึงรถยนต์ที่จอดขวางหน้าบ้านเมื่อวานแล้วนำไป “บอกต่อๆ กัน” ผ่านเพจเฟซบุ๊กของตนเอง เมื่อได้รับความร่วมมือจากเพื่อนฝูง (ผ่านการกดปุ่มไลก์ แชร์ คอมเมนต์) จากอินฟลูเอนเซอร์ (ผ่านการแชร์โพสต์ผ่านทางหน้าเพจของตน) หรือจากสำนักข่าวทั้งออนไลน์และกระแสหลัก (ผ่านการหยิบยกเรื่องราวเหล่านี้ไปนำเสนอต่อ) การต่อสู้ที่มองผิวเผินเหมือนเป็นเรื่องตลก ก็สามารถถูกยกระดับกลายเป็นกระบวนการต่อสู้ที่คนมากมายเข้าร่วม และสันตะเทือนความมั่นคงของหน่วยงานราชการ

แม้ข่าวลือจะเป็นเครื่องมือการสื่อสารทรงพลังดังที่กล่าวมาข้างต้น เส้นทางการต่อสู้ผ่านข่าวลือก็หาใช่โรยด้วยกลีบกุหลาบ เพราะเช่นเดียวกับการต่อสู้ทางสังคมรูปแบบอื่นๆ มีตัวแปรมากมายที่ขัดขวางความสำเร็จของการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น ความไม่เข้าใจ ไม่เปิดใจ หรือไม่พร้อมเปลี่ยนแปลงของคนในสังคม หลายครั้งเราจึงเห็นข่าวลือที่มีประเด็นแหลมคมควรค่าแก่การวิพากษ์วิจารณ์ต้องมา “ตาย” ไปจากความสนใจของสังคมอย่างน่าเสียดาย (วิศวัศ ปัญญาวงศ์สถาพร, 2561)

แล้วเราควรคาดหวังอะไรจากการต่อสู้?

James C. Scott แสดงทัศนะว่า การต่อสู้ในชีวิตประจำวันไม่ได้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ *ความสำเร็จ* หรือ *ความล้มเหลว* ของประเด็นที่เรากำลังรู้สึกเท่าไร หากแต่เป็นกิจกรรมการต่อต้านนั่นเองที่มีคุณค่าเหลือล้นในตัวของมัน...เพราะการต่อต้าน ย่ำๆ ซ้ำๆ ต่อปัญหาที่ถูกทำให้กลายเป็น “เรื่องเล็กน้อย” จะปลูกจิตสำนึกแห่งการต่อต้านให้เกิดในใจของผู้คน รวบรวมคนเป็นกลุ่มคนที่ไม่ยอมอ่อนข้อต่อระบบ คอยตั้งคำถามและท้าทายอำนาจอันไม่ชอบธรรมของผู้ปกครองอย่างชาญฉลาด ...และพร้อมยกระดับไปต่อสู้ในสนามการเมืองที่ใหญ่กว่า

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กิ่งอ้อ เล่าสง (2549), *การปฏิบัติการข่าวสาร ข่าวลือ และแบบแผนพฤติกรรมฝูงชนวุ่นวาย: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์โจรนิรจา และเหตุการณ์จับนาวิกโยธินในภาคใต้ของประเทศไทย*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยมหาวิทยลัย.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (2510), *บทละครเรื่องรามเกียรติ์*, กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

พิจิตรา สีคามิโต้ และพีรพล เวทีกุล (2560), *ข่าวลือท่ามกลางวิกฤติการณ์การเมืองในสื่อใหม่: กรณีศึกษาทวิตเตอร์ในวิกฤตการณ์การเมืองปี 2557*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิศวัส ปัญญาวงศ์สถาพร (2561), *การต่อสู้ของคนอำนาจน้อยผ่านการพูดปากต่อปากในชีวิตประจำวัน: กรณีศึกษาความเดือดร้อนบนท้องถนน*, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิวัช ศรีโคตวงกุล (2561), “การปฏิวัติดอกมะลิ: บทวิเคราะห์ว่าด้วยการปฏิวัติอันยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21”, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต*, 14 (1) กรกฎาคม-ธันวาคม: 1513-1563.

ภาษาอังกฤษ

Allport, G. and Postman, L. (1947), *The Psychology of Rumor*, New York: Holt, Rinehart & Winston.

- Caplow, T. (1947), "Rumors in War", *Social Forces*, 25: 298-302.
- Foster, E. (2004), "Research on Gossip: Taxonomy, Methods, and Future Directions", *Review of General Psychology*, 8: 78-99.
- Galloway, P. (2004), "Preservation of Digital Objects", *Information, Science and Technology*, 38: 549-590.
- Guha, R. (1999), *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*, Oxford: Oxford University Press.
- Harsin, J. (2006), *The Rumour Bomb: Theorizing the Convergence of New and Old Trends in Mediated US Politics*, 39.
- Hill, R. and Bonjean, C. (1964), "News Diffusion: A Test of the Regularity Hypothesis", *Journalism Quarterly*, 41: 336-342.
- Knapp, R. (1944), "A Psychology of Rumor", *Public Opinion Quarterly*, 8: 22-37.
- Larsen, O. (1954), "Rumors in a Disaster", *Journal of Communication*, 4: 426-433.
- Morin, E. (1971), *Rumor in Orleans*, New York: Pantheon.
- Pollard, A. (1915), *A Short History of the Great War*, Oxford: University of London.
- Rosnow, R. and Fine, G. (1976), *Rumor and Gossip: The Social Psychology of Hearsay*, Elsevier.
- Scott, J. (1992), *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven: Yale University Press.
- Shibutani, T. (1966), *Imvised News: A Sociological Study of Rumor*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.

สื่อออนไลน์

- ไทยรัฐออนไลน์ (8 สิงหาคม 2562), "โฆษกรัฐบาล ยัน "บิ๊กตู่" ไม่ถอดใจลาออก ชี้ ยังสั่งการแผนงานอยู่ตลอด", สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/1633386>.
- ป้าทุบรถสุดท้น "รถจอดขวางหน้าบ้าน". (20 กุมภาพันธ์ 2561). *ถามตรงๆ กับจอมขวัญ*, ไทยรัฐออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก https://www.youtube.com/watch?v=_H2C9Cqjcao&t=2111s
- มติชนออนไลน์ (26 ตุลาคม 2561), "ตลาดรอบบ้าน "ป้าทุบรถ" ยังไม่รู้ ผอ.เขตประเวศเผยรอศาลตัดสิน", สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_1196129.
- มติชนออนไลน์ (28 ตุลาคม 2562), "ผู้สื่อข่าวสายทหารดัง โพสต์ระบายความในใจม "ข่าวใหญ่"", สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก https://www.matichon.co.th/politics/news_1730796.

- สำนักข่าวอิศรา (21 กุมภาพันธ์ 2556), ““อ.ชัยวัฒน์” และสื่อรายงานข่าวได้ ต้องเข้าใจวัฒนธรรม-เสนองานออก”, สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก <https://www.isranews.org/isranews-news/19565-south-tpbs.html>.
- The Momentum (18 พฤศจิกายน 2562), “คุยเรื่องข่าวลือ ข่าวใหญ่ ข่าวใหญ่กว่าที่คิด และข่าวดี กับนักวารสารศาสตร์ ‘พรชาสิริ กุหลาบ’”, สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก <https://themomentum.co/interview-phansasiri-kularb>.
- The Standard (1 พฤศจิกายน 2562), “เปิดตัวศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ติดตามตรวจสอบข้อมูล สื่อออนไลน์ตรวจเช็คข่าวปลอมได้ทันทีใน 2 ชั่วโมง”, สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2562 จาก <https://thestandard.co/anti-fake-news-center-2>.
- BBC (16 December 2011), *How the Arab Spring Began*, retrieved 16 December 2019 from <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-16212447/how-the-arab-spring-began>.
- CNN (8 October 2019), *Hong Kong Could be at 'Tipping Point' as Warning Flag Unfurled at Chinese Military Barracks*, retrieved 16 December 2019 from <https://edition.cnn.com/2019/10/07/asia/hong-kong-protests-pla-intl-hnk/index.html>.
- Fine, G. (2013), “Rumor in Collective Behavior and Social Movements”, retrieved 16 December 2019 from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9780470674871.wbespm485>.
- Kleefeld, E. (2019), “Hundreds of Thousands Attend Protest in Hong Kong over Extradition Bill”, retrieved 10 June 2019 from <https://www.vox.com/world/2019/6/9/18658650/hong-kong-protest-march-china-extradition-bill-2019>.
- Merriam Webster (2015), *Rumor*, retrieved 16 December 2019 from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rumor>.
- Quackenbush, C. (2019), *Student's Death Plunges Hong Kong into Night of Grief and Fury*, retrieved 17 January 2020 from https://www.washingtonpost.com/world/asia-pacific/with-students-death-hong-kong-protests-enter-perilous-new-phase/2019/11/08/08cfe6fe-01d7-11ea-8341-cc3dce52e7de_story.html.
- Vennard, M. (2018), *Death of Hitler: How the World Found out from the BBC*, retrieved 17 January 2020 from <https://www.bbc.com/news/world-europe-44131106>.
- Wickham, C. (1998), “Gossip and Resistance among the Medieval Peasantry: Past & Present”, retrieved 16 February 2020 from www.jstor.org/stable/651105.